

Gníomhaíocht

Suirbhé ar Shalann

B'fhéidir go gcuireann tú salann ar do chuid bia anois is arís. B'fhéidir go n-itheann tú criospai ar a bhfuil salann. Ach an raibh a fhios agat go bhfuil salann in an-chuid bia? Déan an suirbhé seo sa bhaile nó san ollmhargadh agus cuirfidh na torthaí ionadh ort!

AIRE: Ná scrúdaigh táirgí (products) nach bhfuil ar an liosta thíos. Seachain táirgí glantacháin don teach nó don seomra folctha.

TREORACHA:

1. Déan amach tábla nó bain úsáid as an gceann thíos. Bailigh le chéile na táirgí.
2. Tuar an mbeidh salann sna táirgí, ceann ar cheann.
3. Féach go cúramach ar an bpacáistíocht (packaging) chun eolas a fháil ar na comhábhair (ingredients).
4. Má tá 'salann' nó 'clóiríd sóidiam' (sodium chloride) sna comhábhair, tá salann sa táirge. (Úsáideann eolaithe 'clóiríd sóidiam' mar ainm eolaíoch ar shalann).
5. Taifead na torthaí ar an tábla.

PLÉIGH:

Ar chuir na torthaí ionadh ort? Féach an féidir leat teacht ar lipéid (labels) san ollmhargadh a deir 'beagshalann' (low salt) nó 'gan salann ar bith'. Cén fáth a gceannódh daoine na táirgí seo?

Táirge	Tuar: ceapaim go bhfuil salann ann	An bhfuil salann ann?
Calóga arbhair		
Bainne		
Arán		
Pónairí BÁCáilte		
Brioscaí		
Sú / scuais (squash)		
Im		
Cáis		
Citseap trátaí		
Sobal Folctha (bubble bath)		
Seampú		
Taos fiacla		

Seo cúpla ceist ar shalann duit. An féidir leat iad a fhreagairt i gceart?

Tá na freagraí le fáil ar leathanach 3.

FIOR BRÉAGACH

1. Is breá le drúchtíní (slugs) salann.
  -
  -
2. Cheap mairnéalaigh fadó go raibh mí-ádh ag baint leis
  -
  -
 an bhfocal 'salann' nuair a bhí siad ar muir.
3. D'úsáid na sean-Eigiptigh salann chun mumaithe (mummies) a chaomhnú (preserve).
  -
  -
4. Tá thart ar 40 tona salainn ar fad in aigéin an domhain.

eureka

Foilsíonn an Irish Independent Eureka, i gcomhar leis an Ionad Oideachas Eolaíochta ag Coláiste Phádraig, Droim Conrach, BÁC 9, le tacaíocht ón gComhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta.

TAIGHDE & TÉACS:

Paula Kilfeather, Cliona Murphy & Janet Varley.

An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta

Centre for Science Education

Molláí Cúl

Irish Independent eureka

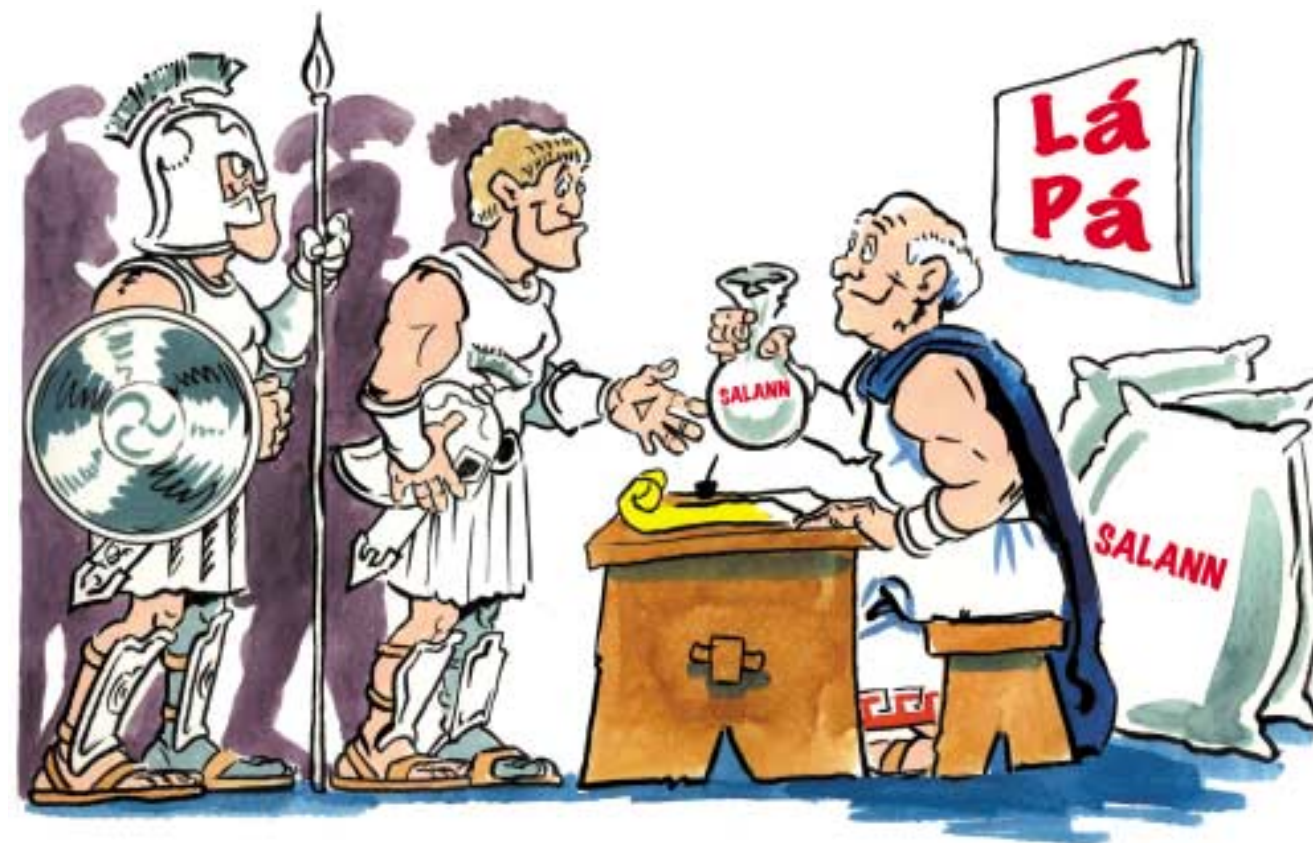
Maidhe Reascóp

Buaiteoir 2005 - Gradam Domhanda an Léitheora Óig - Cumann Domhanda na Nuachtán (WAN)

Imleabhar 3, Eagrán 20
19ú Aibreán 2007

Irish Independent Forlíonadh Eolaíochta do Scoileanna

Salann na Talún agus Salann an tSáile

"Seo duit iocaiocht na seachtaine - ná cailth é ar fad ar aon bhéile amháin!"

S an eagrán seo d'Eureka beimid ag caint ar ábhar a bhíonn i ngach cistin - salann! Uaireanta déanaimid dearmad ar an tábhacht a bhaineann, agus a bhain fadó, le salann. Sula raibh oighreadán ag daoine sa teach, chuir siad salann ar an mbia nó chuir siad an bia in uisce ina raibh a lán salainn - ar an mbealach seo, nior lobh (rotted) an bia. Bhí siad ábalta an bia a choimeáil ar feadh cúpla seachtain nó fiú, cúpla mí. Bhí sé seo an-tábhachtach go mór sna tíortha seo, áit a lobhfadh bia go tapa sa teas. Is é seo an fáth a raibh luach (value) an-mhór ar shalann

fadó. Sa tsean-Sin, ní raibh ach rud amháin ann a bhí níos costasaí (more expensive) ná salann - ór!

Nuair a bhí daoine ag ceannach rudaí fadó, uaireanta d'úsáid siad salann in áit airgid toisc go raibh salann an-luachmhar. Sa tsean-Ghréig, d'úsáid daoine salann mar airgead nuair a bhí siad ag díol agus ag ceannach sclábhaithe (slaves). Chosnódh sclábhaithe maith diceallach (hardworking) níos mó ná sclábhaithe leisciúil. Dá n-íocfadh duine a lán airgid ar sclábhaithe nach ndearna mórán oibre tar éis é a fhóstu (employ), déarfadh an Gréagach

'narbh fhiú (worth) an salann é'. Deirimid an rud céanna fós sa Bhéarla faoi dhaoine nach ndéanann mórán oibre. Sa tsean-Róimh, ba mhinic a fuair saighdiúirí salann mar iocaiocht (payment). Clalliaíonn an focal Laidine *salarium* 'salann' agus is uaidh sin a fhaighimid an focal Béarla 'salary'.

Tá salann an-tábhachtach i saol na lae inniu freisin. Cuirimid salann ar bhíanna áirithe go fóill chun iad a choimeáil go maith nó a leasú (preserve) ach chomh maith leis sin, úsáidimid salann ar bhealach eile agus i dtáirgí (products) eile.

An cuimhin leat léamh in Eureka roimh Nollaig go gcuireann siad salann ar bhóithre nuair a bhíonn oighear orthu? Úsáideann siad na mílte tona (tonne) salainn ar an mbealach seo. Cé go bhfuil an-tábhacht ag baint le salann i saol na lae inniu, tá salann saor go leor, mar tá bealaí nua againn chun salann a bhaint as an talamh agus as an bhfarraige go héasca. Léifidh tú faoi na bealaí seo san eagrán seo d'Eureka agus beidh gníomhaíochtaí le déanamh agat le salann. Bí cinnte nach féidir le haon duine a rá nach ndearna tú do chuid oibre agus nach fiú an salann tú!

Cá bhfaighimid salann?

Cloch shalainn ghianta ó mhianach salainn

Ceannaimid salann i siopaí agus tagann sé sin ó mhianaigh (mines) shalainn nó ó sháile (seawater) na bhfarraigh. Ach cad a tharlaíonn dó idir sin agus an siopa? In áiteanna áirithe ar domhan, tá a lán **cloch shalainn** (rock-salt) faoi thalamh. Is dócha gur tháinig na clocha salainn seo ó uisce salainn a thriomaigh fadó, agus a d'fhág an salann ina ndiaidh. Is féidir le mianadóirí mianach (mine) a thochailt (dig) agus an chloch shalainn a ghearradh amach ó na clocha eile atá in aice léi. Ansin glanann siad an chloch shalainn chun aon salachar nó ábhair eile a bhaint amach agus ní bhíonn fágtha ach salann glan. Meileann (grind) siad an chloch shalainn ansin go mbíonn sí ina púdar agus is mar sin a cheannaimid an salann.

Tagann leathmilliún tona salainn gach bliain ó mhianach salainn Chill Ruaidh in aice le Carraig Fhearghais i gCo. Aontroma. Tá an mianach seo os cionn

300 méadar ar doimhne (deep) agus tá tolláin (tunnels) ann atá níos mó ná 50km ar a bhfad (in length). Tógann na mianadóirí an oiread sin salainn as an mianach sin go n-úsáidimid anseo in Éirinn é agus go gcuireann siad é chuig Sasana, Albain agus S.A.M. Úsáidimid an salann ó mhianach Chill Ruaidh ar bhóithreacha oighreacha sa gheimhreadh sa chaoi go leáfaidh an t-oighear go héasca.

Is féidir salann a thógáil freisin ó sháile na farraige. Is bealach coitianta é seo chun salann a fháil i roinnt de na tíortha seo. Lionann siad báisíní móra eadóimhne (shallow) le sáile agus fágann siad amuigh faoin ngrían iad. **Galaíonn** (evaporates) an sáile agus fanann an salann sa bháisín. Tógann sé thart ar 100 lá sula ngalaíonn an sáile. Ní féidir an salann seo a chur ar bhia go dtí go mbaíneann siad aon **cheimicí** eile amach as agus nach mbíonn fágtha ach salann glan.

Gníomhaíocht

Faigh salann as sáile

Leigh tú faoi na bealaí éagsúla ina bhfaighimid salann. Is féidir ceann de na bealaí sin a thriail sa ghníomhaíocht seo – ag fáil salainn as sáile.

AIRE:

Ná hól an sáile. Ná blais den salann seo. Tá seans ann go mbeadh rudai eile sa sáile a bheadh dainséarach dá n-íosfá iad. Nigh do chuid lámh i ndiaidh na gníomhaíochta seo.

BUNABHAIR:

- 100ml sáile (muna bhfuil tú i do chónaí in aice na farraige, tuaslaig (dissolve) 2 thaespúnóg shalainn bhoird i 100ml uisce ón mbuacaire)
- Páipéar cistine • Cupán • Fochupán nó mias éadomhain

TREORACHA:

1. **Scar** (separate) aon ghráinne (grain) salachair nó gainimh amach ón sáile - cuir dhá phiosa páipéir chistine thar chupán agus doirt an sáile triothu go cúramach (féach ar an léaráid).
2. Ba cheart go **scagfadh** (filter) nó go gcoinneodh an páipéar cistine siar aon ghráinne nach bhfuil **tuaslagtha**.
3. Cuir an sáile isteach i bhfochupán nó i mias éadomhain agus fág in áit theolaí é m.sh. ar leac fuinneoige ar dheis na gréine (sunny). Fág ansin é ar feadh cúpla lá.
4. **Galóidh** an t-uisce de réir a chéile faoin ngrían. Fágfaidh sé an salann sa mhias mar **sholadach** (solid).
5. Féach ar an soladach sa mhias. An mbreathnaíonn sé cosúil le salann? (Aire: Ná blais del). Tá rudai eile ón sáile meascha sa soladach, ach is salann atá i dtíri cheathrú den sholadach.

A n

An ndeachaigh tú riamh ag snámh nó ag lapadail (paddling) san fharraige? An ndeachaigh sáile isteach i do bhéal riamh? Má chuaigh, beidh a fhios agat go bhfuil blas an-ghoirt (salty) air – chomh goirt sin go gcaithfeá amach láithreach é as do bhéal. Tá thart ar 27g salainn **tuaslagtha** i ngach litear sáile. Sin an-chuid salainn! Ach tá farraigh eile ann atá i bhfad níos goirte ná farraigh na hÉireann. Tá an Mhuir Mharbh ar cheann de na farraigh is goirte ar domhan – tá sí ó nó 7 n-uaire níos goirte ná farraigh na hÉireann. Tá an Mhuir Mharbh idir Iosrael agus an Iordáin (Jordan) – an féidir leat an dá thír seo a fheiceáil ar léarscáil? Is maith le daoine dul ar laethanta saoire ansin mar is áit dheas ghriannmhar i agus tá sé an-éasca

bheith ar snámh (floating) i bhfarraige atá chomh goirt léi sin.

Cén fáth a bhfuil an t-ainm An Mhuir Mharbh uirthi? Tá sí 'marbh' mar ní féidir le mórán rudai maireachtáil (survive) inti toisc go bhfuil sí chomh goirt sin. Níl aon fheamainn inti. Níl aon iasc inti. Ach tá a fhios ag eolaithe gur féidir le roinnt rudai maireachtáil inti. Tá plandaí beaga bideacha agus **baictéir** (bacteria) bheaga bhídeacha inti. Tá siad chomh bideach sin nach féidir iad a fheiceáil gan mhicreascóp. Tá eolaithe ag déanamh staidéir orthu le fáil amach conas is féidir leo maireachtáil sa Mhuir Mharbh nuair nach féidir le mórán rudai eile maireachtáil inti.

Coraithe (wrestlers) Sumo ón tSeapáin ar snámh sa Mhuir Mharbh!

Gníomhaíocht

C

Tá a fhios agat anois go bhfuil a lán salainn sa Mhuir Mharbh, ach cé mhéad salainn is féidir leat a thuaslagadh in uisce? Cabróidh an ghníomhaíocht seo leat an freagra a aimsiú.

BUNABHAIR:

- Salann min (table salt)
- Uisce
- Cruiscín tomhais
- Taespúnóg

TREORACHA:

1. **Tomhais** 100ml uisce ón mbuacaire isteach sa chruiscín.
2. **Tuar** cé mhéad taespúnóg salainn is féidir leat a thuaslagadh san uisce.
3. Cuir isteach taespúnóg amháin salainn agus corraigh é go mbíonn sé ar fad tuaslagtha. (Ceist: conas a bheidh a fhios agat go bhfuil sé ar fad tuaslagtha?)
4. Cuir isteach spúnóga salainn, ceann ar cheann. Corraigh an t-uisce tar éis gach spúnóg salainn a chur isteach. Comhairigh na spúnóga salainn a chuireann tú isteach.
5. I gceann tamaill, tabharfaidh tú faoi deara nach dtuaslagfaidh a thuilleadh salainn. (Ceist: Conas a bheidh a fhios agat nach dtuaslagfaidh sé?)
6. **Taifead** an méid spúnóg salainn a chuir tú isteach go dtí sin.

PLÉIGH:

An raibh mórán difríochta idir do thuar agus an toradh?

DÚSHLÁN BREISE:

Dá n-úsáidfeá uisce ón mbuacaire te, an bhfaighfeá an toradh céanna? Bain triail as!

Gníomhaíocht

Cabhraigh le Mollaí

Bhí Mollaí Cúl ag croitheadh amach salainn agus piobar nuair a thit na claibíní den sailltear (salt cellar) agus den phiobarán (pepper castor). Thit an salann agus an piobar amach i mbarr a chéile. Smaoinigh ar bhealach inar féidir léi an salann a scaradh ón phiobar. Cabróidh an ghníomhaíocht seo le Mollaí an fhadhb a réiteach.

BUNABHAIR:

- Meascán de shalann agus de phiobar (1 taespúnóg amháin an ceann)
- Uisce
- Cruiscíní nó cupáin
- Páipéar cistine
- Taespúnóg
- Fochupán nó mias éadóimhin

TREORACHA:

1. Pléigh le do chairde conas a réiteoidh sibh an fhadhb seo. Caithfidh tú salann tirim a bheith agat i gcarn (pile) amháin agus piobar tirim a bheith agat i gcarn eile ag deireadh na gníomhaíochta.
2. Leid: Smaoinigh ar a bhfuil foghlamtha agat i ngníomhaíochtaí eile na seachtaine seo faoi shalann agus faoi thuaslagadh.
3. Pléigh na smaointe atá aguibh leis an muinteoir. Bain triail astu.
4. Leid Bheise: Seans go mbeidh ort fanacht cúpla lá sula n-oibríonn an ghníomhaíocht seo.

Fíor nó Bréagach?: Freagra

1. Bréagach. Uaireanta, cuireann garratadóirí salann in aice le plandaí mar comhionann sé amach na druchtíntí.
2. Fíor.
3. Fíor. Tá thart ar 40 milliúin bliain tona salainn in aigein an domhain.
4. Bréagach. Tá thart ar 250g sa chorp daonna.
5. Fíor.
6. Bréagach. Cé go bhfuil gá (need) le roinnt salainn i nuaphósta le harán agus le salann mar gheall ar dífhoirne, déanann an t-omarca salainn dochar don chorp. Deir dochtúir go bhfuil 6g sa lá ceart.
7. Bréagach. Tá thart ar 250g sa chorp daonna.
8. Fíor. I dtíortha áirithe, glacann an fear agus an bhean nuaphósta le harán agus le salann mar chomharthaí aithne.
9. Bréagach. Is ar éigean go bhfuil salann ar bith i dtíortha ná i ngráist.
10. Fíor nó bréagach? Bain triail as go bhféicfidh tú!